

AZ ELNYOMÁS TÁMOGATÁSA VAGY AZ EGYENLŐSÉG ELLENZÉSE?

AZ ÚJ SZOCIÁLIS DOMINANCIA ORIENTÁCIÓ SKÁLA (SDO7) VIZSGÁLATA

FARAGÓ Laura

Eötvös Loránd Tudományegyetem Pszichológiai Doktori Iskola
Eötvös Loránd Tudományegyetem Pszichológiai Intézet
farago.laura@ppk.elte.hu

KENDE Anna¹

ELTE PPK, Szociálpszichológia Tanszék
kende.anna@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A Szociális Dominancia Orientáció Skála szerkezete a mai napig vita tárgyát képezi a kutatók között. Az eredeti egyfaktoros megoldást idővel felváltotta a két SDO-faktort feltételező modell, amely megkülönbözteti egymástól az egyenlőség elutasítását (SDO-E) és a csoportalapú dominanciát (SDO-D). Felmerült azonban, hogy a faktorok csupán a megfogalmazási hatás miatt mutathatók ki: a tételek fele ugyanis pozitív, a másik fele negatív megfogalmazású. A legújabb kutatások szerint az SDO bifaktoros szerkezetű: az új SDO7-skála méri mind az egyenlőség elutasítását, mind a csoportalapú dominanciát, miközben figyelembe veszi a megfogalmazási hatást is. Kutatásunkban magyar kontextusban vizsgáltuk meg az SDO7-skála szerkezetét, feltételezve, hogy a bifaktoros modell illeszkedik legjobban az adatokra. Mivel az SDO-E a burkoltabb, az SDO-D pedig a nyíltabb előítéletességet jósolja be, ezért azt vártuk, hogy az SDO-E a zsidók, melegek és túlsúlyosok iránti attitűdöket magyarázza, míg az SDO-D a bevándorlókkal, romákkal és hajléktalanokkal kapcsolatos vélekedéseket. *Módszer:* Kérdőíves módszerrel² (N = 333) vizsgáltuk a személyek SDO-szintjét, valamint a csoportok iránti rokonszenvet és társadalmi távolságot. *Eredmények:* Kutatásunk a bifaktoros modellt igazolta. Az SDO-E bejósolta a túlsúlyosok iránti attitűdöket, míg az

¹ Kende Anna az MTA Bolyai ösztöndíj támogatásával végezte kutatását. Köszönjük a segítséget Dr. Berkics Mihálynak, aki tanácsaival és meglátásaival végig segítette a tanulmány elkészülését. Köszönjük továbbá Bella Gábornak a bifaktoros modell ábrájának elkészítésében nyújtott segítségét.

² A kutatást az ELTE PPK Kutatásetikai Bizottsága jóváhagyta, az engedély száma: 2015/239.

SDO-D a bevándorlókkal, romákkal és hajléktalanokkal kapcsolatos vélekedéseket. A zsidók és melegek iránti attitűdöket mindkét SDO-faktor szignifikánsan magyarázta. *Következtetések:* Az SDO7-skála valid mérőeszköz, melynek faktorai függetlenül jósolnak be releváns csoportközi attitűdöket. A skála a magyar társadalmi közegben is használható.

Kulcsszavak: SDO-skála, egyenlőség elutasítása, csoportalapú dominancia, megfogalmazási hatás, előítélet

AZ ÚJ SZOCIÁLIS DOMINANCIA ORIENTÁCIÓ SKÁLA (SDO7) VIZSGÁLATA

A szociális dominancia fogalmát Pratto, Sidanius, Stallworth és Malle (1994) azért vezették be, hogy megmagyarázzák, miért általános a világon az egyenlőtlenesség és a dominanciaharc. Bármilyen társadalomban megtalálható egyfajta rétegződés nem, életkor vagy valamilyen társadalmi jelentőséggel bíró kategória alapján (Fischer, Hanke és Sibley, 2012). Jellemző, hogy a hierarchiát alkotó szociális csoportok eltérően részesednek a hatalomból és más erőforrásokból (Pula, McPherson és Parks, 2012), az egyenlőtlen elosztást pedig konszenzuálisan elfogadott ideológiákkal, vagyis legitimizáló mítoszokkal igazolják az emberek (Sidanius, Pratto, Martin és Stallworth, 1991).

A hierarchikus csoportközi viszonyok támogatásának mértéke azonban egyéni eltéréseket mutat. A szociális dominancia orientáció bejósolja, hogy egy személy mennyire preferálja a csoportok közötti egyenlőséget/egyenlőtleniséget, mennyire várja el, hogy saját csoportja domináljon más csoportok felett, illetve mennyire gondolja helyesnek, hogy a csoportok hierarchikus viszonyban állnak egymással (Pratto és mtsai, 1994). A szerzők szerint a szociális dominancia orientáció (SDO) egy általános attitűdinális orientáció, mely hozzájárul a hierarchianövelő ideológiák elfogadásához (Pratto és mtsai, 1994).

A szociális dominancia orientáció számos társadalmi jelenség megmagyarázására hasznosnak bizonyult. Bármilyen csoportalapú elnyomás, legyen az rasszizmus vagy szexizmus, ugyanannak a globális motivációnak a kifejeződése, melynek célja a hierarchikus társadalom fenntartása és a csoportok elnyomása. A szociális dominancia orientáció tehát alkalmas arra, hogy bejósolja az előítéletességet például etnikai csoportokkal szemben (Sidanius, Pratto, van Laar és Levin, 2004). Az SDO összefügg továbbá a patriotizmussal és a nacionalizmussal, kulturális elitizmussal és az igazságos világba vetett hittel, politikai-gazdasági konzervativizmussal, a katonai programok és büntető eljárások, valamint a halálbüntetés támogatásával (Pratto és mtsai, 1994). Nem jellemző azonban a magas SDO-szintű személyekre az emberi (különösen a női) jogok, illetve a melegek és leszbikusok jogainak pártolása. Ellenzik a szociális jólétet megteremtő programokat, illetve a környezetvédelmi akciókat is. A közösségi érzés, altruizmus, empátia és tolerancia sem jellemzi a magas szociális dominancia orientációval rendelkező személyeket (Pratto és mtsai, 1994).

SDO: egy vagy két faktor?

Az eredeti, Pratto és munkatársai (1994) által készített Szociális Dominancia Orientáció Skála jó belső reliabilitással rendelkezik, időbeli stabilitást mutat, és főkomponens-elemzés szerint egy főkomponenst mér. A skálát

már több országban is sikeresen használták, több nyelvre lefordították (Lee, Pratto és Johnson, 2011). Jost és Thompson (2000) azonban azzal a felvetéssel álltak elő, hogy a szociális dominancia orientáció nem egy konstruktumot mér, ahogy azt Pratto és munkatársai (1994) gondolták, hanem két faktort tartalmaz: az egyenlőség elutasítását (SDO-E) és a csoportalapú dominancia támogatását (SDO-D). Konfirmatív faktoranalízis segítségével megállapították, hogy a kétfaktoros, egymással korreláló faktorokat tartalmazó modell jobb illeszkedési mutatókkal rendelkezik, mint az egy faktort feltételező modell (Jost és Thompson, 2000). A későbbiekben több kutató (Ho, Sidanius, Kteily, Sheehy-Sheffington, Pratto, Henkel, Foels és Stewart, 2015; Ho, Sidanius, Pratto, Levin, Thomsen, Kteily és Sheehy-Sheffington, 2012; Kugler, Cooper és Nosek, 2010; Zubieta, Delfino és Muratori, 2013) is vizsgálta a szociális dominancia orientáció faktorait, feltárva kapcsolatukat fontos csoportközi jelenségekkel.

A két SDO-komponens Kugler és munkatársai (2010) szerint eltérő motivációkhoz kapcsolódik. A csoportalapú dominancia a saját csoport érdekeit szolgálja, célja a pozitív identitás fenntartása: a személy nem pusztán hierarchiában szeretné látni a szociális csoportokat, hanem a saját csoport dominanciájára vágyik. Ezzel párhuzamosan megjelenik a saját csoportnak való kedvezés, a büszkeség és a saját csoport felé történő részrehajlás. Az SDO-D kapcsolódik a csoportszintű fenyegetettség elkerülésének motivációjához és a jobboldali tekintélyelvűséghez is (Kugler és mtsai, 2010). Az SDO-D összefügg a konzerváció, a dolgok változatlanul történő megőrzésének felértékelésével. A csoportalapú dominanciát pártoló személyek szerint tehát fontos megőrizni a saját csoport hagyományait és kultúráját (Zubieta és mtsai,

2013). A lezárás iránti igény és az alacsony megismerés iránti szükséglet is a csoportalapú dominanciával függ össze: e tényezők mind hozzájárulnak a sztereotipizáláshoz és a külső csoportokkal szembeni negatív attitűdökhöz (Kugler és mtsai, 2010). Az alacsony iskolai végzettség szintén együtt jár a magas SDO-D-vel Kugler és munkatársai (2010) szerint. A csoportalapú dominancia erősen kapcsolódik a csoportok közötti versengés észleléséhez és támogatásához, a külső csoportok aktív leigázásának vágyához, a menekültek üldöztetéséhez és a nacionalizmushoz (Ho és mtsai, 2012). Az SDO-D bejósolja továbbá, hogy egy személy a versengő csoportközi helyzetet zéró összegű játszmaként fogja-e értelmezni: e szerint csak az egyik fél nyerhet egy kompetitív helyzetben, közös győzelemre nincs esély (Ho és mtsai, 2012). Az SDO-D korrelál továbbá a régimódi rasszizmussal, mely magában foglalja a nyíltan negatív attitűdöket az alacsonyabb státuszú csoportok felé. A machiavellizmus, narcizmus és pszichopátia jobban korrelál az SDO-D-vel, mint az SDO-E-vel (Ho és mtsai, 2015).

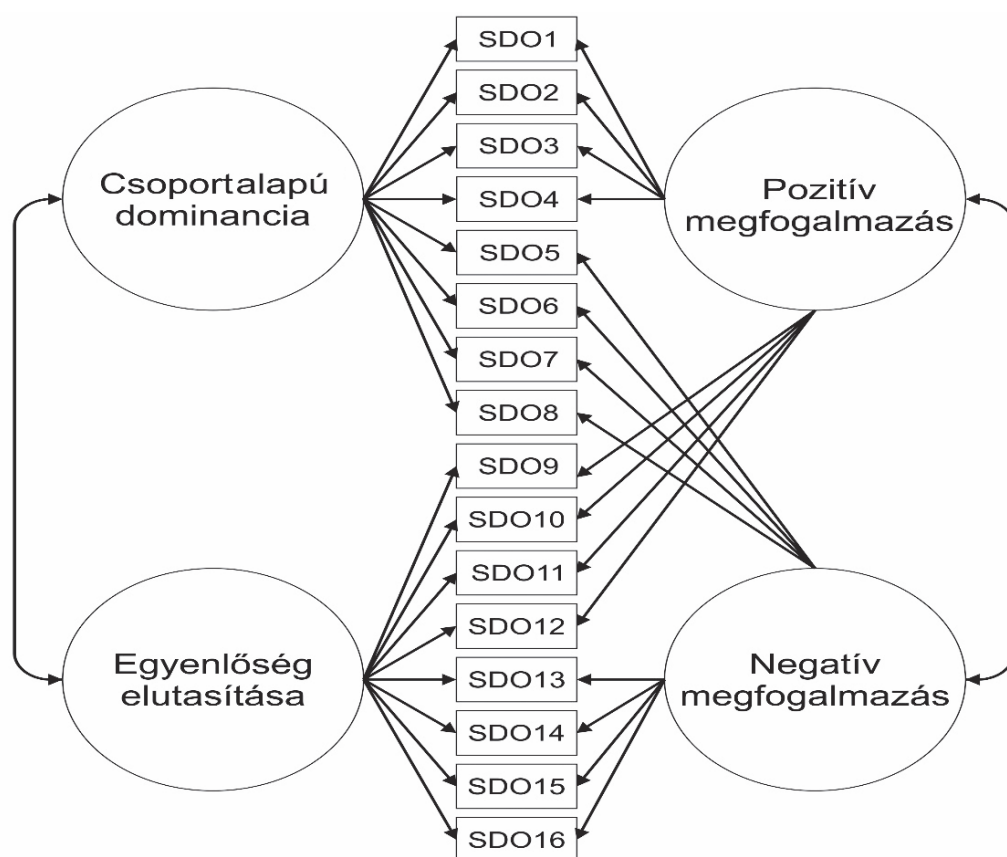
Az egyenlőség elutasítása ezzel szemben rendszerigazoló funkciót tölt be, mivel a status quo fennmaradását segíti elő. A magas SDO-E tehát a hierarchikus csoportközi viszonyok fenntartásának vágyához kapcsolódik. Jost és Thompson (2000) kimutatták, hogy az egyenlőség elutasítása faktor szignifikánsan korrelál a gazdasági rendszer igazolásával. A magas SDO-E-vel rendelkező személyeket nem jellemzi a humanitárius attitűd és az egalitarianizmus, illetve nem támogatják a gazdasági javak egyenlő újraelosztását (Ho és mtsai, 2015). Az SDO-E korrelál a kisebbségek helyzetét javító intézkedések elutasításával és a politikai konzervativizmussal (Ho és mtsai, 2012, 2015; Jost

és Thompson, 2000). Az SDO-E faktorán magas pontszámot elérő személyek szeretnék megakadályozni, hogy az alacsony státuszú csoportok hozzáférhessenek az erőforrásokhoz, és ezzel a hierarchiában feljebb jussanak (Ho és mtsai, 2012). Az egyenlőség elutasítása bejósolja a gazdagsággal kapcsolatos implicit és explicit attitűdöket. A magas jövedelmű és szociális osztályú személyek rendszerint magasabb SDO-E-vel rendelkeznek (Kugler és mtsai, 2010). Az SDO-E bejósolja továbbá a rejtett, implicit előítéletességet, a szimbolikus rasszizmust és a hierarchiacsökkentő ideológiák elutasítását (Ho és mtsai, 2012).

Annak ellenére, hogy Jost és Thompson (2000) zászlóbontó cikkét követően számos kutatás megerősítette a kétfaktoros SDO fogalmát, mégis felmerült egy jelentős módszertani kritika is ezzel kapcsolatban, mégpedig a tételekre jellemző megfogalmazási hatással (*wording effect*) összefüggésben. A 16 tételű SDO-skála fele ugyanis pozitív, a másik fele negatív, tehát fordított megfogalmazású. Eredetileg a kérdőív tételeinek felét azért fordították meg, hogy a készítőik kiküszöböljék a válaszadási torzítások egy részét (Xin és Chi, 2010). Emiatt azonban a pozitívan megfogalmazott tételek egybeesnek a csoportalapú dominancia faktorával, míg a negatívak az egyenlőség elutasításával. Az exploratív faktoranalízis során kapott kétfaktoros struktúra tehát nem feltétlenül jelent két valódi tartalmi faktort, hanem jelezheti a tételek fordítottságából fakadó módszertani torzítást, a megfogalmazási hatást is (Podsakoff, MacKenzie, Lee és Podsakoff, 2003). Ezt a torzítást már Jost és Thompson (2000), illetve Kugler és munkatársai (2010) is jelezték. Vizsgálataikban kiegyensúlyozták az SDO-skálát, tehát a csoportalapú dominancia és az egyenlőség elutasítása fakto-

ronkon belül is megfordították a tételek felét, de két faktort találtak a skála kiegyenlítése után is. Ennek ellenére Xin és Chi (2010) szerint az SDO-skála egy SDO-faktorra és egy módszertani faktorra bontható csupán. Konfirmatív faktoranalízissel megállapították, hogy az egy tartalmi és egy módszertani faktort tartalmazó modell jobban illeszkedett az adatokra, mint a Pratto és munkatársai (1994) által kapott egyfaktoros, vagy Jost és Thompson (2000) kétfaktoros eredménye. Szerintük tehát a Szociális Dominancia Orientáció Skála valóban egy faktort tartalmaz, ahogy Pratto és munkatársai (1994) eredetileg is tervezték, viszont fontos kontrollálni a megfogalmazási hatás miatt létrejött másik faktort. A konfirmatív elemzés mellett az is Xin és Chi (2010) modellje mellett szólt, hogy az általuk választott kritériumváltozó, a kisebbségi csoportok iránti bizalom csak az SDO-val korrelált negatívan, a módszertani faktoralal nem volt kapcsolata.

Ho és munkatársai (2015) úgy újították meg a szociális dominancia orientáció skálát, hogy minden tétel egy SDO és egy módszertani faktorhoz is kapcsolódjon. Az így kapott bifaktoros szerkezet alkotja az SDO7-skálát. Az új kérdőív tehát az egyenlőség elutasításán és a csoportalapú dominancián kívül tartalmaz egy pozitív és egy negatív megfogalmazási faktort: ezek még nem szerepeltek az SDO6-skálában. A szerzők konfirmatív faktoranalízis segítségével igazolták, hogy a bifaktoros struktúra jobb illeszkedési mutatókkal rendelkezik, mint bármely egy- vagy kétfaktoros modell, mely nem veszi figyelembe a módszertani torzítást (Ho és mtsai, 2015). Az új skála erősen korrelál a réggel, illetve azokkal a kritériumváltozókkal, melyekkel az SDO6 is összefügg. Ez is azt mutatja, hogy az SDO7 ugyanolyan jó bejósolója a csoportközi attitűdöknek, mint az

1. ábra. Bifaktoros Szociális Dominancia Orientáció Skála

SDO6, tehát nem veszített érvényességéből. A szerzők a skála rövidített változatát is elkészítették, mely hasonló tulajdonságokkal rendelkezik, mint a teljes SDO7 (Ho és mtsai, 2015). Egy másik fontos változtatás az SDO6-hoz képest, hogy míg az eredeti tételek a saját csoport általi dominanciára utaltak, az SDO7-ben a szerzők ezeket átírták, hogy általánosságban utaljanak a hierarchiára és dominanciára, csoport-hovatartozástól függetlenül (Ho és mtsai, 2015). Ho és munkatársainak (2015) modelljét az 1. ábra szemlélteti.

Az SDO-faktorok összefüggése az előítéletességgel

A szociális dominancia orientáció faktorai korábbi kutatások alapján eltérő előítéleteség-típusokhoz kapcsolódnak: az SDO-D a nyílt, régimódi rasszizmussal függ össze

(Ho és mtsai, 2012). Erre jellemző, hogy az előítéletes személyek a külső csoportot biológiailag alárendeltnek és leigázásra méltónak állítják be, valamint támogatják a rasszok szegregációját és a nyílt diszkriminációt (McConahay, 1986). Ezzel szemben az SDO-E a rejtett előítéletességgel korrelál (Ho és mtsai, 2012), melyre jellemző, hogy az előítélet kifejezése sokkal kevésbé nyílt és direkt, a csoportok elutasítása pedig társadalmilag elfogadhatóbb formában történik (Pettigrew és Meertens, 1995).

Az SDO-E és az SDO-D eltérő jellegű fenyegetésre adott pszichológiai reakciókat tükröz. Az egyenlőséget elutasító személyek érzékenyek a társadalmi struktúrában történő változásokra, és erre a fenyegetésre a hierarchikus csoportközi viszonyokat fenntartó, rendszerigazoló választ adnak. Az SDO-E tehát összefügg a rendszerigazolással (Jost

és Thompson, 2000; Kugler és mtsai, 2010). Ezzel szemben a csoportalapú dominanciát támogató személyek a külsoportoktól érkező észlelt fenyegetettségre érzékenyek, amelyre a pszichológiai válasz a dominancia és az elnyomás vágya (Kugler és mtsai, 2010). Mivel az utóbbi esetben az észlelt fenyegetettség érzése sokkal erősebb, ezért az előítéletek kifejezése is nyíltabb. Ezzel szemben a fennálló hierarchia megváltozása kevésbé erős fenyegetés, így nagyobb a társadalmi nyomás az előítéletek elfedésére, ez vezethet a rejtett előítéletek megjelenéséhez az SDO-E esetén.

Bár az SDO-E faktorán magas pontszámot elérő személyek nem szeretnék az alacsonyabb státuszú csoportokat támogatni és egyenlő helyzetbe hozni, ez nem tekinthető annyira agresszív megnyilvánulásnak, mint amilyen viselkedési intenciókat az SDO-D jósol be (Ho és mtsai, 2012, 2015). Ezzel összefüggésben az egyenlőség elutasítása faktorhoz kötődő csoportközi jelenségek sokkal gyakoribbak, mivel az egyenlőségelvű társadalmakban elfogadottabbak, mint a csoportalapú dominancia által bejósolt nyílt és extrém agresszió (Ho és mtsai, 2012). Tapasztalható tehát egy erős normatív nyomás, amely gátolja a nyílt előítéletek kifejezését (McConahay, 1986). Feltételeztük, hogy bizonyos csoportok esetén működik ez a normatív gátlás, míg más csoportoknál jobban érvényesülnek a nyílt előítéletek. Az első esetben az SDO-E, míg a másodikonál az SDO-D magyarázó hatását vártuk.

A csoportok iránti attitűdök feltárásához a csoportok iránt érzett rokonszenvet/ellen-szenvet, valamint e kategóriák tagjaitól tartott társadalmi távolságot érdemes vizsgálni. A távolságtartás mértékéből következtetni lehet a csoport iránti attitűdökre (Bogardus, 1928).

Mivel az egyenlőség elutasításának faktora bejósolja a rejtett előítéletekességét (Ho és mtsai, 2012), ezért feltételezhető, hogy például a zsidók, a melegek és a túlsúlyosok iránti attitűdök esetén az SDO-E magyaráz jelentős varianciát. Ezeket a csoportokat a személyek nem szeretnék aktívan elnyomni, dominálni, azonban ellenzik azt, hogy e csoportok egyenlően részesüljenek az erőforrásokból, presztízsből, megbecsülésből. Lázár tanulmányában (1996) például a válaszadók a zsidóság politikai szerepét korlátoznák, azonban a zsidóság szegregációjának szándékára utaló kijelentések sokkal inkább visszautasításban részesültek (Erős, 2005; Lázár, 1996). Egy politikai erőszakkal kapcsolatos tanulmány szintén alátámasztja feltételezésünket: a zsidók és a homoszexuálisok nem célpontjai a politikai erőszaknak, bár a magyar társadalomban erősen jelen van az antiszemitizmus és a homofóbia (Molnár, Barna, Bartlett, Győri, Juhász és Krekó, 2015). Kende és Bernáth (2012) szerint a túlsúlyos embereket a társadalom diszkriminálja, stigmát ragaszt rájuk. Ez a stigma azonban többnyire implicit, amely a testalkatra vonatkozó indirekt utalások révén és az eltérő bánásmódban nyilvánul meg (Neumark-Sztainer, Story és Faibisch, 1998). A szakirodalom alapján úgy tűnik, hogy e csoportok esetén érvényesül az a normatív gátlás (McConahay, 1986), amely visszatartja az előítéletek nyílt kifejezését.

Mivel a csoportalapú dominancia faktora a nyílt előítéletekességhez kapcsolódik (Ho és mtsai, 2012), ezért várható, hogy például a bevándorlók, romák és hajléktalanok iránti attitűdöket az SDO-D magyarázza. Molnár és munkatársainak (2015) kutatásában a válaszadók a hazát veszélyeztető erővel és a romákkal szemben igazoltnak vélik a politikailag motivált erőszakot. Előbbi cso-

portba tartozhatnak a migránsok: a 2015-ben kirobbant bevándorlási hullám és migránsválság, illetve az ezt követő, politikával átítatott sajtóvisszhang hatására megtörténhet, hogy a válaszadókban megjelenik az aktív dominancia igénye e csoporttal szemben. Ezt alátámasztja az is, hogy Magyarországon a nyílt bevándorlásellenesség 2016 elején nagyon magas volt: egy felmérés szerint minden második megkérdezett személy rendelkezett idegenellenes attitűdökkel (Sik, Simonovits és Szeitl, 2016). Ehhez hozzájárul a bevándorlókkal szemben érzett félelem is. A romákkal kapcsolatos előítéletek, a kirekesztettség és az integráció sikertelensége pedig már régóta kutatott téma a szociológiában. A lakosságban egyre nyíltabb a romaellenesség, amely a 2008–2009-es romák elleni támadássorozat esetén tettelegességgig is fajult (Bernát, 2010). Egy másik tanulmány szerint az emberek a romákat abszolút külcsoportként észlelik, olyan negatív referenciaként, amelytől igyekeznek elhatárolódni, ez pedig táptalaj az ellenséges viszonyhoz (Erős, 2005; Lázár, 1996). A hajléktalanok szintén a társadalom peremére szorultak: bár reménytelen és kiszolgáltatott a helyzetük, velük szemben is gyakoriak a negatív megnyilvánulások. Nem ritka azonban a hajléktalanok közreműködésével elkövetett csalás (Bíró és Vadász, 2004), illetve többen kéregetésből tartják el magukat, ami negatív reakciókat vált ki a többségi társadalom tagjaiból.

A hajléktalanság kísérő jelensége továbbá az alkoholizmus (Bíró és Vadász, 2004), amely szintén hozzájárul ahhoz, hogy az emberek hajlamosak a hajléktalanokat hibáztatni saját sorsukért (Phelan, Link, Moore és Stueve, 1997), és amely tovább növelheti az irántuk érzett ellenszenvet. Valószínűleg e csoportokkal szemben az emberek nyíltab-

ban ki is merik fejezni előítéleteiket, mint a zsidók, melegek vagy túlsúlyosok esetén.

A korábbi kutatások fényében tehát feltelezhető, hogy a különböző csoportokhoz másféle előítéletességgel viszonyulnak az emberek, és a normatív gátlások függvényében vagy az egyenlőség elutasítása, vagy a csoportalapú dominancia jósolja be a csoportokkal szembeni előítéletet és társadalmi távolságot.

A szociális dominancia orientáció kulturális vonatkozásai

A hierarchikus társadalmi berendezkedés és az elnyomás támogatásának mértéke országonként és kultúránként is különbözik, mivel számos makroszintű folyamat is befolyásolja a szociális dominancia orientáció aggregált szintjét az egyes országokban. Cohrs és Stelzl (2010) például kimutatták, hogy a szűkös források jelenléte és a rendszerszintű versengés észlelése hozzájárul a hierarchianövelő legitimizáló mítoszok elfogadásához, és ezáltal az SDO-szint növekedéséhez. Fischer, Hanke és Sibley (2012) pedig 27 országban gyűjtött adatok metaanalíziséből állapították meg, hogy az SDO átlagos szintje szisztematikusan különbözik az egyes országokban, és attól függ, hogy az egalitarianizmus hierarchiacsökkentő ideológiája mennyire elfogadott: minél jobban bátorítják a polgárokat, hogy együttműködjenek egymással, foglalkozzanak egymás jóllétével, annál alacsonyabb az SDO értéke. Ez azonban csak akkor érvényesül, ha az erőforrások elegendőek, az embereknek tartalékaik vannak és működő demokráciában élnek. Ezzel szemben, a tradicionális, gazdaságilag kevésbé fejlett és zárt intézményekkel rendelkező társadalmakban magasabb az SDO szintje, mivel a szűkös erőforrásokért való versengés és a konfliktusok előhívják

a hierarchianövelő legitimizáló mítoszokat. Ezzel összefüggésben az előítéletesség mértéke is megnő a társadalmon belül, hiszen ebben a környezetben ez a túlélés kulcsa (Fischer, Hanke és Sibley, 2012).

A szociális dominancia orientációval kapcsolatos vizsgálatok nagy része az Egyesült Államokban zajlott, ami felveti a konstruktum kultúrák közötti általánosíthatóságának kérdését. Magyarországon évtizedekig a szocialista állam volt hatalmon, majd a rendszerváltást követően megjelent a versengésre épülő piacgazdaság, illetve a szűkös erőforrásokért folyó küzdelem is (Ferge, 2006). Ezt a történelmi-kulturális-gazdasági tényezőt mindenképp érdemes figyelembe venni a szociális dominancia orientáció és az előítéletes attitűdök vizsgálatakor. Magyarország az európai országok között a kevésbé toleráns társadalmak közé tartozik (Takács, Mocsonaki és P. Tóth, 2008). Ezt alátámasztja az is, hogy a magyarok adott társadalmi csoportokkal szemben is sokkal többször látják igazoltnak az erőszakot, mint például a britek: míg utóbbiak 3–6%-a alkalmazna erőszakot etnikai kisebbségek ellen, úgy ez az arány Magyarországon 16–29% annak függvényében, hogy melyik csoportról van szó (Molnár és mtsai, 2015). Tekintve az előítéletesség mértékét, különösen fontos tehát feltárni, hogy az egyes csoportokkal szembeni attitűdök milyen motivációkhoz kapcsolódnak: ez egyrészt elméletileg gazdagíthatja az e csoportokról meglévő tudásunkat, másrészt ezek az ismeretek a gyakorlatban is hasznosíthatóak lehetnek például a csoportokkal szembeni előítéletek lebontásakor.

VIZSGÁLAT

A kutatás fő céljai és hipotézisei

Vizsgálatunkban a Ho és munkatársai (2015) által készített SDO7-skála magyar fordítását használtuk fel annak vizsgálatára, hogy a szociális dominancia orientáció két tartalmi és két módszertani faktora kimutatható-e magyar mintán. Feltételeztük, hogy a bifaktoros szerkezet (Ho és mtsai, 2015) jobb illeszkedési mutatókkal rendelkezik, mint a korábbi SDO-modellek (*1. hipotézis*). Az SDO-E és az SDO-D nem pusztán extrém és kevésbé extrém megnyilvánulásai a társadalmi hierarchia támogatásának, hanem minőségileg is eltérnek egymástól, illetve különböző társas csoportok iránt jósolják be az előítéletességet (Ho és mtsai, 2012). Ennek igazolására megvizsgáltuk, hogy a különböző külscsoportok iránti rokonszenv és társadalmi távolság varianciáját melyik SDO-faktor magyarázza jobban.

Kutatásunkban a bevándorlók, romák, hajléktalanok, zsidók, melegek és túlsúlyosok iránti attitűdöket vizsgáltuk. Feltételeztük, hogy a melegek, zsidók és túlsúlyosok iránti rokonszenvet inkább az egyenlőség elutasítása jósolja be (*2. hipotézis*), míg a csoportalapú dominancia hatása nem lesz jelentős. Ezeket a csoportokat az emberek nem akarják elnyomni, dominálni, pusztán a társadalmi hierarchiában meglévő helyüket szeretnék fenntartani (Erős, 2005; Kende és Bernáth, 2012; Lázár, 1996; Molnár és mtsai, 2015; Neumark-Sztainer, Story és Faibisch, 1998).

A csoportalapú dominancia magyarázó hatását feltételeztük a bevándorlók, romák és hajléktalanok iránti attitűdök esetén, miközben azt vártuk, hogy az egyenlőség elutasítása nem magyaráz jelentős varianciát (*3. hi-*

1. táblázat. Az SDO7-skála tételei

1.	Egy ideális társadalomhoz szükséges, hogy egyes csoportok fent, mások lent legyenek.	D	Pozitív
2.	Bizonyos embercsoportokat a helyükön kell tartani.	D	Pozitív
3.	Valószínűleg jó dolog, hogy bizonyos csoportok fent, más csoportok lent vannak.	D	Pozitív
4.	Bizonyos embercsoportok egyszerűen alsóbbrendűek más csoportokhoz képest.	D	Pozitív
5.	Az alul lévő csoportok ugyanazt érdemlik, mint a felül lévőek.	D	Negatív
6.	Egyik csoportnak sem szabadna uralkodnia a társadalomban.	D	Negatív
7.	Az alul lévő csoportok ne kényszerüljenek arra, hogy a helyükön maradjanak.	D	Negatív
8.	A csoportdominancia rossz alapelv.	D	Negatív
9.	Ne erőltessük a csoportok közötti egyenlőséget.	E	Pozitív
10.	Ne próbáljunk minden csoportnak azonos életminőséget biztosítani.	E	Pozitív
11.	Igazságtalan a csoportok egyenlővé tételével próbálkozni.	E	Pozitív
12.	Ne a csoportok közötti egyenlőség legyen a fő célunk.	E	Pozitív
13.	Dolgozzunk azért, hogy minden csoportnak egyenlő esélye legyen a boldogulásra.	E	Negatív
14.	Tegyük meg minden tőlünk telhetőt, hogy kiegyenlítsük a különböző csoportok körülményeit.	E	Negatív
15.	Akármennyi erőfeszítésbe is kerül, törekednünk kell arra, hogy minden csoportnak egyenlő esélyeket biztosítsunk az életben.	E	Negatív
16.	A csoportok közötti egyenlőség legyen az eszményképünk.	E	Negatív

potézis). Ezekkel a csoportokkal szemben megjelenhet az aktív dominancia vágya (Bernát, 2010; Bíró és Vadász, 2004; Erős, 2005; Lázár, 1996; Molnár és mtsai, 2015; Sik, Simonovits és Szeitl, 2016), ezért feltételeztük, hogy itt az SDO-D-nek lesz szignifikáns hatása.

Minta

A vizsgálatunk anonim, kérdőíves kutatás volt, az online kitölthető kérdőívet a Facebook közösségi oldal segítségével, hólabdamódszerrel juttattuk el a vizsgálati személyekhez. A kutatásban 333 személy vett részt: 101 férfi (ez a minta 30,3%-a) és 232 nő (69,7%). A minta 50%-a 18 és 27 év közötti fiatalokból állt. Az átlagéletkor 34 év. A legfiatalabb kitöltő 18, a legidősebb 87 éves.

Az iskolai végzettséget tekintve a válaszadók 6,6%-a 8 osztályt, 3,9%-a szakiskolát

vagy szakmunkásképzőt végzett. 36,3% érettségivel, 35,7% főiskolai vagy egyetemi alapidiplomával, 16,8% egyetemi mesterdiplomával, 0,6% pedig doktori fokozattal rendelkezik. A minta jellemzőiből tehát kiderül, hogy nagyrészt fiatalok, magasan iskolázottak és nők töltötték ki a kérdőívet.

Mérőeszközök

Szociális dominancia orientáció. Ho és munkatársai (2015) 16 itemes SDO-skálájának magyar fordítását használtuk. A fordítás során angolról magyarra és vissza fordítottuk a tételeket. Az SDO7-skála bifaktoros szerkezetű: a tételek egy tartalmi és egy módszertani faktorhoz is kapcsolódnak egyenlő arányban. A válaszadóknak hétfokú Likert-skálán kellett megítélniük, mennyire értenek egyet az állításokkal. Az 1. táblázat utolsó oszlopa a megfogalmazás irányára utal.

Társadalmi csoportok iránti rokonszenv.

Egy 0-tól 10-ig terjedő skálán megvizsgáltuk, hogy a válaszadók mennyire rokonszenveznek a következő társadalmi csoportokkal: migránsok, cigányok,³ hajléktalanok, zsidók, melegek, túlsúlyosok. Olyan csoportokat választottunk, melyek a társadalomban alacsony státuszúnak számítanak, illetve amelyekkel szemben gyakori a negatív attitűd és a diszkrimináció (Bernát, 2010; Bíró és Vadász, 2004; Kende és Bernáth, 2012; Molnár és mtsai, 2015).

Bogardus-féle társadalmi távolság. A fent említett csoportok iránti attitűdöket 1-től 6-ig terjedő Bogardus-skálával (Bogardus, 1928) is megvizsgáltuk, amely azt méri, hogy egy személy mennyire engedné közel magához az adott csoport egy tagját. A kategóriák a következők: a személyt elfogadná családtagnak (6), lakótársnak (5), munkatársnak (4), szomszédnak (3), a települése lakójának (2), vagy pedig egy országban sem élne vele (1).

Mivel eltérő válaszkálájú skálákat használtunk, ezért először centrálást végeztünk az attitűdskálákon. A rokonszenv- és a Bogardus-skálákat a 0,39-től 0,70-ig terjedő korrelációk miatt összevontuk, így a 2. és a 3. hipotéziseket ezekkel az összevont változókkal teszteltük. Habár a túlsúlyosok iránti rokonszenv és társadalmi távolság közötti korreláció csupán 0,28, az összehasonlíthatóság miatt, a többi csoporthoz hasonlóan, itt is összevontuk a két attitűdskálát.

EREDMÉNYEK

Az SDO7-skála faktorszerkezetének feltáráshoz először exploratív, majd konfirmatív faktoranalízist használtunk. A feltáró elemzést principal axis factoring módszerrel és promax forogtatással végeztük el, melyek megengedik a faktorok korrelációját. A Kaiser–Meyer–Olkin-mutató ($KMO = 0,912$) szerint a változókészlet alkalmas a faktoranalízisre. A 49,16%-os magyarázott variancia és a scree plot kétfaktoros modellt valószínűsítene: az első faktorhoz a pozitívan, a másodikhoz a negatívan megfogalmazott tételek kapcsolódtak. Az egyenlőség elutasítása és a csoportalapú dominancia faktorai nem különültek el ebben az elemzésben.

A feltáró faktoranalízist követően megerősítő faktoranalízissel több modellt is teszteltünk. A normalitás sérülése miatt robusztus maximum likelihoodot használtunk. A 15 modell között szerepel az egyfaktoros változat (Pratto és mtsai, 1994), a két korreláló tartalmi faktor (Jost és Thompson, 2000), az 1 SDO-faktor a negatív megfogalmazási faktoral (Xin és Chi, 2010), illetve a bifaktoros modell (Ho és mtsai, 2015). Ezek mellett megvizsgáltunk még olyan lehetséges modelleket, melyek szintén előfordulhatnak. A modelleket és legfontosabb illeszkedési mutatóikat a 2. táblázat tartalmazza.

A modellek illeszkedésének vizsgálatakor a legfontosabb mutatókat vettük figyelembe: a Khi-négyzetet, az SRMR-t, az RMSEA-t, a CFI-t és a TLI-t (Brown, 2006; Geiser,

³ A kérdőívben a migráns és cigány kifejezéseket használtuk a bevándorló és roma helyett. Mivel az elsődleges cél az előítéletek mérése volt, így azt vártuk, hogy ezek a szavak olyan hívószavakként fognak működni, melyekkel mérhetőek az előítéletek és csökkenthető a társas kívánatosság hatása, szemben a politikailag korrektebb kifejezésekkel.

2. táblázat. A 15 modell leírása és legfontosabb illeszkedési mutatói

	Modell leírása	Khi-négyszet	Df	RMSEA	pClose	CFI	TLI	SRMR
1. modell	1 faktor (Pratto és mtsai, 1994)	555,487	104	0,114	0,000	0,756	0,718	0,081
2. modell	1 faktor + pozitív megfogalmazás	350,724	96	0,089	0,000	0,862	0,828	0,061
3. modell	1 faktor + negatív megfogalmazás (Xin és Chi, 2010)	317,860	96	0,083	0,000	0,880	0,850	0,057
4. modell	1 faktor + pozitív és negatív megfogalmazás, korrelált	264,700	87	0,078	0,000	0,904	0,867	0,048
5. modell	1 faktor + pozitív és negatív megfogalmazás, korrelálatlan	312,960	88	0,088	0,000	0,878	0,834	0,050
6. modell	1 faktor + pozitív tételek korrelált hibavariáciája	223,617	76	0,076	0,000	0,920	0,874	0,053
7. modell	1 faktor + negatív tételek korrelált hibavariáciája	213,343	76	0,074	0,001	0,926	0,883	0,048
8. modell	Módszertani faktorok (pozitív és negatív), melyek korrelálnak	354,512	103	0,086	0,000	0,864	0,841	0,064
9. modell	Módszertani faktorok (pozitív és negatív), melyek korrelálatlanok	484,186	104	0,105	0,000	0,794	0,763	0,234
10. modell	Korreláló SDO-E és SDO-D (Jost és Thompson, 2000)	506,856	103	0,109	0,000	0,781	0,745	0,078
11. modell	Korrelálatlan SDO-E és SDO-D	705,259	104	0,132	0,000	0,675	0,624	0,258
12. modell	SDO-E és SDO-D + pozitív tételek korrelált hibavariáciája	180,265	75	0,065	0,022	0,943	0,909	0,048
13. modell	SDO-E és SDO-D + negatív tételek korrelált hibavariáciája	157,011	75	0,057	0,163	0,956	0,929	0,049
14. modell	Bifaktoros modell, korrelált módszertani faktorokkal (Ho és mtsai, 2015)	177,529	86	0,057	0,174	0,950	0,931	0,041
15. modell	Bifaktoros modell, korrelálatlan módszertani faktorokkal	204,732	87	0,064	0,023	0,936	0,912	0,048

2012). A Khi-négyszet az elvart és a megfigyelt kovarianciamátrixok közötti különbséget mutatja: minél jobban közelít ez az érték a nullához, annál jobb a modell illeszkedése. Hasonló illeszkedési mutató az SRMR, amely a hipotetikus modell és a megfigyelt modell kovarianciamátrixa közötti eltérés négyzetgyöke. Minél közelebb van az SRMR a nullához, annál jobban illeszkedik a modellünk, értéke 0,05 alatt elfogadható. Az RMSEA összehasonlítja a populáció kovarianciamátrixát és a hipotetikus modellt, a 0,05 alatti érték mutat jó illeszkedést. Az RMSEA-hoz kapcsolódik a pClose mutató, ha ez szig-

nifikáns, akkor nem tekinthető jónak a modell illeszkedése. A CFI a megfigyelt modell és a hipotetikus modell közötti különbséget elemzi, 0,95 felett beszélhetünk megfelelő illeszkedésről. A TLI értéke szintén 0,95 felett elfogadható, és hasonló módon működik, mint a CFI (Brown, 2006; Geiser, 2012).

Azt vártuk, hogy a korrelált bifaktoros modell (14. modell) rendelkezik a legjobb illeszkedési mutatókkal, és ez hasonlít leginkább a Szociális Dominancia Orientáció Skála tényleges szerkezetére. Megvizsgálva a 15 modellt, látható, hogy a hipotézisben feltételezett bifaktoros szerkezet (14. modell,

3. táblázat. Korrigált itemtotál korrelációk tételenként

	Korrigált itemtotál korrelációk
SDO01: Egy ideális társadalomhoz szükséges, hogy egyes csoportok fent, mások lent legyenek.	0,20
SDO02: Bizonyos embercsoportokat a helyükön kell tartani.	0,10
SDO03: Valószínűleg jó dolog, hogy bizonyos csoportok fent, más csoportok lent vannak.	0,23
SDO04: Bizonyos embercsoportok egyszerűen alsóbbrendűek más csoportokhoz képest.	0,10
SDO05: Az alul lévő csoportok ugyanazt érdemlik, mint a felül lévők.	-0,06
SDO06: Egyik csoportnak sem szabadna uralkodnia a társadalomban.	0,05
SDO07: Az alul lévő csoportok ne kényszerüljenek arra, hogy a helyükön maradjanak.	0,06
SDO08: A csoportdominancia rossz alapelv.	0,09
SDO09: Ne erőltessük a csoportok közötti egyenlőséget.	0,23
SDO10: Ne próbáljunk minden csoportnak azonos életminőséget biztosítani.	0,15
SDO11: Igazságtalan a csoportok egyenlővé tételével próbálkozni.	0,21
SDO12: Ne a csoportok közötti egyenlőség legyen a fő célunk.	0,23
SDO13: Dolgozzunk azért, hogy minden csoportnak egyenlő esélye legyen a boldogulásra.	0,16
SDO14: Tegyük meg minden tőlünk telhetőt, hogy kiegyenlítsük a különböző csoportok körülményeit.	0,06
SDO15: Akármennyi erőfeszítésbe is kerül, törekednünk kell arra, hogy minden csoportnak egyenlő esélyeket biztosítsunk az életben.	0,07
SDO16: A csoportok közötti egyenlőség legyen az eszményképünk.	-0,10

Ho és mtsai, 2015) mindegyik illeszkedési mutatója eléri az elvárt értéket. Emellett a bifaktoros, korrelálatlan módszertani faktorokkal rendelkező modell (15.), valamint a két tartalmi faktort tartalmazó, pozitív tételek korrelált hibavarianciáját feltételező (12.) és az SDO-D és SDO-E mellett negatív tételek korrelált hibavarianciáját tartalmazó modell (13.) szintén megfelelő illeszkedési mutatókkal rendelkezik. A többi modell mutatói nem tekinthetők ilyen jónak.

A robusztus maximum likelihood módszer miatt az Akaike-féle információs kritériumot (Akaike, 1974) használtuk annak a megállapítására, hogy a versengő modellek közül melyik a szignifikánsan legjobb. Minél kisebb ez az érték, annál jobban illeszkedik a modell az adatokhoz. Az Akaike-féle szám a 14. modell esetén volt a legkisebb (19024,37), tehát a bifaktoros modell szignifikánsan a legjobb.

A faktorok közötti korreláció $r = 0,74$; $p < 0,001$. Az egyenlőség elutasítása faktor reliabilitása kiváló ($\alpha = 0,88$, $M = 2,83$, $SD = 1,21$), a csoportalapú dominanciáé szintén ($\alpha = 0,83$, $M = 3,05$, $SD = 1,38$).

A korrigált itemtotál korrelációkat tételre lebontva a 3. táblázat tartalmazza. A tételek közötti korrelációk az 1. mellékletben találhatóak.

A rövidített SDO7-skálát (Ho és mtsai, 2015) is megvizsgáltuk, mely 8 tételt tartalmaz (1., 4., 5., 6., 11., 12., 13. és 14. tétel). A rövidített skála a faktorok tekintetében nem tér el a 16 teteles változattól. Konfirmatív faktoranalízissel vizsgálva hasonlóan jól illeszkedett, mint a 16 teteles változat. Az illeszkedési mutatókat a 4. táblázat tartalmazza.

A két rövidített alskála korrelációja $r = 0,65$, $p < 0,001$. Az egyenlőség elutasításának nagyon jó a reliabilitása ($\alpha = 0,72$,

4. táblázat. A bifaktoros modell legfontosabb illeszkedési mutatói a rövidített skála esetén

	Khi-négyzet	Df	RMSEA	pClose	CFI	TLI	SRMR
SDO7 rövidített skála	19,198	10	0,053	0,406	0,983	0,954	0,023

M = 2,98, SD = 1,36), a csoportalapú dominanciának hasonlóképp ($\alpha = 0,70$, M = 2,80, SD = 1,36).

Ezt követően megvizsgáltuk az SDO-faktorok kapcsolatát a hipotézisekben meghatározott kritériumváltozókkal. A rokonszenvszálák esetén a magasabb érték nagyobb rokonszenvre utal. A rokonszenvszálák átlagait és szórásait az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat. A rokonszenvszálák átlagai és szórásai

Csoport	M	SD
Migránsok	3,66	2,71
Cigányok	3,83	2,51
Hajléktalanok	4,58	2,35
Melegek	5,58	2,86
Zsidók	5,85	2,55
Túlsúlyosok	5,96	2,36

A Bogardus-skálák esetén az alacsonyabb átlag arra utal, hogy a személyek kevésbé engednék közel magukhoz az adott külcsoport egy tagját, míg a magasabb érték toleránsabb attitűdöket tükröz. A Bogardus-skálák átlagait és szórásait a 6. táblázat tartalmazza.

6. táblázat. A Bogardus-skálák átlagai és szórásai

Csoport	M	SD
Migránsok	3,12	2,02
Cigányok	3,52	1,75
Hajléktalanok	3,18	1,41
Melegek	4,40	1,66
Zsidók	4,75	1,66
Túlsúlyosok	5,25	1,17

Az eredmények alapján jól látható, hogy a válaszadók a bevándorlókat és a romákat tartották leginkább ellenszenvesnek, míg a zsidókat és a túlsúlyosokat értékelték legpozitívabban. A Bogardus-skálák hasonló mintázatot tükröznek azzal a különbséggel, hogy a hajléktalanokkal szembeni társadalmi távolság mértéke sokkal nagyobb, mint amit az irántuk érzett ellenszenv alapján várhatnánk. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy egy hajléktalan elfogadása lakótársként vagy szomszédként akár azt is implicálhatja, hogy a válaszadó is hajléktalan, vagy megjelenhet benne a bizonytalan státuszú lakótárs elfogadásától való szorongás.

A 7. táblázat tartalmazza az egyenlőség elutasítása és a csoportalapú dominancia,

7. táblázat. A csoportok iránti attitűdök és az SDO-faktorok korrelációi

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. SDO-E	1							
2. SDO-D	0,74	1						
3. Migránsok	-0,42	-0,48	1					
4. Cigányok	-0,45	-0,50	0,75	1				
5. Hajléktalanok	-0,27	-0,31	0,54	0,62	1			
6. Zsidók	-0,39	-0,40	0,59	0,60	0,42	1		
7. Melegek	-0,43	-0,41	0,60	0,54	0,40	0,62	1	
8. Túlsúlyosok	-0,28	-0,25	0,30	0,41	0,48	0,47	0,42	1

8. táblázat. A regressziók legfontosabb mutatói

	Sztenderdizált β -koefficiens		t-érték		Szemiparciális korreláció		Magyarázott variancia	Melyik faktor?
	SDO-D	SDO-E	SDO-D	SDO-E	SDO-D	SDO-E		
Migránsok	-0,37	-0,15	-5,17**	-2,09*	-0,24	-0,10	24,2%	SDO-D
Cigányok	-0,36	-0,18	-5,26**	-2,62**	-0,24	-0,12	27,1%	SDO-D
Hajléktalanok	-0,24	-0,10	-3,10**	-1,29	-0,16	-0,06	10,4%	SDO-D
Zsidók	-0,23	-0,22	-3,20**	-2,98**	-0,15	-0,14	18,3%	SDO-D és SDO-E
Melegek	-0,20	-0,28	-2,77**	-3,85**	-0,13	-0,18	20,6%	SDO-D és SDO-E
Túlsúlyosok	-0,08	-0,22	-1,06	-2,84**	-0,05	-0,15	8,5%	SDO-E

a bevándorlók, romák, hajléktalanok, zsidók, melegek és túlsúlyosok iránti attitűdök közötti Pearson-korrelációkat.

Látható, hogy az SDO-faktorok erősen korrelálnak a különböző csoportok iránti attitűdökkel, és ez különösen igaz a bevándorlóknál, romáknál, zsidóknál és melegeknél. A csoportok iránti attitűdök is korrelálnak egymással, amely arra utalhat, hogy aki az egyik csoportot ellenszenvesnek tartja, az a többi csoportról is hasonlóképpen fog vélekedni. Külön figyelemre méltó a 0,75-ös korreláció a romák és a bevándorlók között, ez a két csoport nagymértékű elutasítottságára utal.

Ezután többszörös lineáris regressziók segítségével megvizsgáltuk, hogy az egyes kritériumváltozók varianciájából melyik SDO-faktor magyaráz többet. Függő változónak az adott kritériumváltozót, függetlennek az SDO-E-t és az SDO-D-t választottuk be a regressziókba. A bejósoló változókat enter módszerrel léptettük be a modellekbe. A VIF értéke 2,22 volt, tehát van bizonyos mértékű, ám nem túlzottan zavaró multikollinearitás a bejósoló változók között. Ez sajnos elkerülhetetlen, hiszen a két SDO-faktor korrelál egymással ($r = 0,74$), de a regresz-

sziók nélkül nem lehetne vizsgálni az egyes faktorok kapcsolatát a kritériumváltozókkal. A 8. táblázat tartalmazza a regressziók sztenderdizált β -értékeit, a t-próbákat és a szemiparciális korrelációkat, valamint a két SDO-faktor által magyarázott variancia százalékos értékeit.

A táblázatból látható, hogy a migránsok és a cigányok esetén mindkét SDO-faktor szignifikánsan bejósolta az előítéletességet. Mivel a csoportalapú dominancia bejósoló ereje kétszer olyan erősnek bizonyult, mint az egyenlőség elutasításáé, ezért úgy döntöttünk, hogy itt kizárólag az SDO-D dominanciáját feltételezzük. Ezzel szemben a melegek és a zsidók esetén a két faktor bejósoló erejében nem volt számottevő különbség, így ezeknél a csoportoknál mindkét SDO-faktor hatását jelentősnek értékeltük.

MEGVITATÁS

A szociális dominancia orientáció (Pratto és mtasai, 1994) kutatása több mint két évtizedes múltra tekint vissza. Ez idő alatt számos kutató igazolta az SDO szerepét a csoportközi jelenségek magyarázatában: e konst-

ruktum bejósolja a társadalmi csoportokkal szembeni előítéleteket és a társadalmi egyenlőtlenségeket. Ho és munkatársai (2015) azért hozták létre az SDO7-skálát, hogy bizonyítsák az SDO bifaktoros szerkezetét, amelynek alskáláit az eddigi kérdőívektől eltérően kiegyensúlyozták. Vizsgálatunk Pratto és munkatársainak (1994) egyfaktoros, Jost és Thompson (2000) két tartalmi faktoros, Xin és Chi (2010), valamint Ho és munkatársainak (2015) modelljein kívül további 11 lehetséges modellel történő összevetés eredményeként sikeresen replikálta az SDO7 skálánál kimutatott faktorstruktúrát magyar mintán. Teljesült tehát az 1. hipotézis: a bifaktoros modell illeszkedett legjobban az adatokra, ez hasonlít leginkább a szociális dominancia orientáció valódi szerkezetére.

Bár a bifaktoros modell bizonyult a legjobbnak, találtunk még olyan modelleket, amelyeknek mindegyik illeszkedési mutatója megfelelt, bár az Akaike-féle információs kritériumon rosszabb értéket értek el, mint a bifaktoros modell. A bifaktoros, korrelálatlan módszertani faktorokkal rendelkező modell (15.), valamint a két tartalmi faktort tartalmazó, pozitív tételek korrelált hibavariációját feltételező (12.) és az SDO-D és SDO-E mellett negatív tételek korrelált hibavariációját tartalmazó modell (13.) szintén megfelelő illeszkedési mutatókkal rendelkezik. Ezeknek a modelleknek a sajátossága, hogy megkülönböztetik az egyenlőség elutasítását és a csoportalapú dominanciát, de emellett figyelembe veszik a megfogalmazási hatásból adódó torzítást vagy önálló módszertani faktorok, vagy korrelált hibavariációk formájában.

Mivel az SDO-E és az SDO-D nem pusztán extrém és kevésbé extrém megnyilvánulásai a társadalmi hierarchia támogatásának, hanem minőségileg is eltérnek egymástól

(Ho és mtsai, 2012), ezért megvizsgáltuk, hogy az SDO-faktorok mely csoportok iránti attitűdöket magyarázzák egymástól függetlenül. Mivel az egyenlőség elutasításának faktora a rejtett előítéletekkel függ össze (Ho és mtsai, 2012), ezért feltételeztük, hogy a zsidók, melegek és túlsúlyosok iránti attitűdöket az SDO-E jósolja be szignifikánsan, míg az SDO-D nem magyaráz varianciát. Úgy véltük, hogy ezeknél a csoportoknál tapasztalható egy normatív nyomás, amely gátolja a nyílt előítéletek kifejezését (McConahay, 1986). A 2. hipotézis azonban csak részben teljesült. A túlsúlyosok iránti attitűdöket az egyenlőség elutasítása faktor jósolta be szignifikánsan, a hipotézisnek megfelelően. Azok a személyek, akik motiváltak fenntartani a meglévő hierarchiát, hajlamosabbak elítélni a túlsúlyos személyeket. Ez az előítélet azonban nem nyílt, mint amit az SDO-D jósolna be, hanem sokkal rejtettebb: a stigma a testalkatra vonatkozó indirekt utalások révén és az eltérő bánásmódban nyilvánul meg (Neumark-Sztainer, Story és Faibisch, 1998). Az aktív dominancia vágya tehát nem jelenik meg a túlsúlyos személyekkel szemben.

A zsidók és a melegek esetén nemcsak az SDO-E, hanem az SDO-D hatása is jelentősnek bizonyult: a faktorok egyformán erősen jósolták be az e csoportokkal szemben érzett ellenszenvet és távolságtartást. Ez tehát ellentmond a 2. hipotézisnek, amely az SDO-E kizárólagos hatását feltételezte. Vizsgálatunk alapján azonban úgy tűnik, hogy mind az egyenlőtlenség fenntartásának, mind pedig az elnyomásnak a motivációja megjelenik a két csoport esetén. Egy tanulmány szerint (Erős, 2005; Lázár, 1996) a zsidókkal szembeni előítélet kétpólusú: létezik egy politikai és egy „diszkriminatív” antiszemitizmus. Utóbbihoz tartozik

a zsidóság valamilyen módon történő elkülönítésének szándéka, ám az erre utaló tételek inkább visszautasításban részesültek, mint a politikai antiszemitizmussal kapcsolatos kijelentések (Erős, 2005; Lázár, 1996). Saját vizsgálatunk alapján azonban úgy tűnik, hogy azok a személyek, akik magas SDO-szintűek, nemcsak a zsidók hierarchiában betöltött helyét szeretnék fenntartani, hanem nyílt előítéletekkel is viseltetnek e csoport iránt. Nem érvényesül tehát olyan mértékben az a normatív gátlás (McConahay, 1986), amely megakadályozná az antipátia nyílt kifejezését, mint a túlsúlyos személyek esetén.

A magyar társadalomban elég jelentős az antiszemitizmus és a homofóbia, azonban ezek a csoportok Molnár és munkatársai (2015) szerint inkább verbális agresszió célpontjai, mint politikai erőszaké. A melegekkel szembeni előítéleteket mind az SDO-E, mind az SDO-D szignifikánsan bejósolta. Úgy látszik tehát, hogy a nyílt előítéletesség is megjelenik a rejtett mellett e csoport esetén. Ezt a jelenséget az magyarázhatja, hogy a homoszexualitásra sokan a normától eltérő devianciaként tekintenek, a társadalom tagjainak pedig célja, hogy a deviáns csoportokat kordában tartsa, ezzel együtt a homoszexuálisokat is (Pálmai és Pikó, 2006). Az SDO-D összefügg a csoportok kontrollálásának és elnyomásának vágyával (Ho és mtsai, 2012), ez pedig megmagyarázza, hogy miért jósolta be a csoportalapú dominancia a meleg iránti attitűdöket az egyenlőség elutasítása mellett.

Mivel a csoportalapú dominancia faktora összefügg a nyílt, régimódi előítéletességgel és az aktív dominancia vágyával (Ho és mtsai, 2012), ezért azt feltételeztük, hogy a bevándorlókkal, romákkal és hajléktalannal kapcsolatos attitűdöket az SDO-D jó-

solja be. Az SDO-D ugyanis kapcsolódik azokhoz a nézetekhez, melyek a külső csoportot biológiailag alárendeltnak és leigázásra méltónak állítják be (Ho és mtsai, 2012), tehát agresszív megnyilvánulásokat és nyíltan negatív attitűdöket is magában foglal. Azt feltételeztük, hogy a fenti csoportok esetén a válaszadók nyíltan kifejezhetik antipátiájukat, hiszen ezekkel a kategóriákkal szemben kevésbé érvényesül normatív gátlás. A 3. hipotézis maradéktalanul teljesült. A bevándorlókat, a romákat és a hajléktalánokat a személyek erősen negatívan értékelték, és ezeket az attitűdöket az SDO-D jósolta be szignifikánsan. Bár a romákkal és bevándorlókkal szembeni előítéleteket az egyenlőség elutasítása is szignifikánsan bejósolta, ennek elenyésző hatása volt a csoportalapú dominanciához képest, amely kétszer olyan erősnek bizonyult az ellenszenv és a társadalmi távolság magyarázatában. Molnár és munkatársai (2015) szerint a válaszadók a romákkal és a hazát veszélyeztető erővel szemben igazoltnak vélik a politikailag motivált erőszakot. Utóbbi csoportba tartozhatnak a migránsok: a 2015-ös bevándorlási válságot és terrorcselekményeket kísérő sajtóvisszhang miatt e csoportot az emberek a hazát és a kultúrát fenyegető tényezőként észlelik (Sik, Simonovits és Szeitl, 2016).

A cigánysággal kapcsolatos előítéletek hosszabb múltra tekintenek vissza: a romák társadalmi integrációjának sikertelenségével és kirekesztettségével már régóta foglalkoznak a társadalomkutatók. A lakosság körében meglévő egyre nyíltabb cigányellenesség és a 2008–2009-es romák ellen történő támadássorozat is erre utal (Bernát, 2010). A romák negatív referenciacsoportként történő értékelése (Erős, 2005; Lázár, 1996) szintén hozzásegít a szegregációhoz. A hajléktalannal

ugyancsak kiszorultak a többségi társadalomból: velük szemben is gyakoriak a negatív attitűdök és a bántalmazások, kiszolgáltatottságuk és reménytelen helyzetük ellenére is (Bíró és Vadász, 2004). Úgy tűnik tehát, hogy e csoportokkal szemben nem a rejtett, hanem a nyílt és agresszív előítéletesség érvényesül, amely a csoportalapú dominancia faktorához kapcsolódik (Ho és mtsai, 2012).

Ezek az eredmények azt igazolják, hogy érdemes a szociális dominancia orientációt kétfaktorosként kezelni, hiszen így árnyaltabban ragadhatók meg a csoportok iránti attitűdök. Vizsgálatunk rámutat arra, hogy az SDO-E azokkal a csoportokkal szemben jószolja be a társadalmi távolságot és az előítéletességet, melyeknél tapasztalható egyfajta társadalmi nyomás az elutasítás nyílt kifejezése ellen. Ezzel szemben az SDO-D azoknál a csoportoknál magyarázza a negatív attitűdöket, melyeknél a nyílt előítéletesség kimutatása társadalmilag inkább megengedett. Az egyfaktoros SDO nem tette lehetővé azt, hogy egymástól függetlenül vizsgáljuk a különböző csoportokkal szembeni előítéletességet, az SDO7-skálával azonban erre lehetőség nyílt.

A kutatás korlátai és következtetések

A kutatás eredményeinek általánosíthatóságát korlátozza, hogy a mintavétel nem reprezentatív, tehát a magyar kontextusra történő adaptáció nem jelenti, hogy eredményeink a magyar társadalom attitűdjeit reprezentatív módon jelenítik meg. A fiatalok, magasan iskolázottak és a nők túlréprezentáltak jelennek meg a válaszadók között, ami magyarázatot ad arra, hogy a szociális dominancia orientáció, valamint a csoportokkal szembe-

ni előítéletesség átlaga miért alacsonyabb, mint a skálák középértéke. Ezzel szemben az idősebbek, alacsonyabb végzettségűek és a férfiak alulreprezentáltak a magyar népesség demográfiai mutatóihoz viszonyítva. A minta összetétele tehát teret engedett a hierarchikus csoportközi viszonyokat és dominanciát kevésbé támogató, egalitáriánus válaszoknak, illetve a külcsoportokkal szembeni antipátia és társadalmi távolság is kevésbé jelenik meg az eredményekben. Fontos továbbá leszögezni, hogy a nyílt és a rejtett előítéletesség egymástól független mérése nem történt meg, a két konstruktumot együtt vizsgáltuk a Bogardus-féle társadalmi távolság skálával és a rokonszenvmérővel.

A kutatás eredményei alátámasztották, hogy az SDO két konstruktuma empirikusan elkülöníthető, melyek bár korrelálnak egymással, a köztük lévő különbség elég jelentős ahhoz, hogy kizárjuk a műtermék vagy a redundancia lehetőségét. Elmondható, hogy az új SDO7-skála valid mérőeszköz, amely a magyar társadalmi környezetben is használható, és megbízhatóan méri a két SDO-komponenst. A mérőeszköz segítségével árnyaltabb képet kaphatunk a különböző társas csoportokkal szembeni negatív attitűdök motivációs eredetéről (Ho és mtsai, 2012; Ho és mtsai, 2015; Kugler és mtsai, 2010; Zubieta és mtsai, 2013). A kétfaktoros SDO feltárása lehetőséget nyújt arra, hogy a jövőben az előítéletek csökkentését megcélzó kezdeményezések nagyobb hatásfokkal működjenek, hiszen az a módszer, amely az egyik csoport esetén sikerrel működhet, nem biztos, hogy hatásos lesz egy másik csoport esetén is.

SUMMARY

SUPPORT FOR DOMINANCE OR OPPOSITION TO EQUALITY? THE EXAMINATION OF THE NEW SOCIAL DOMINANCE ORIENTATION SCALE (SDO7)

Background and aims: The structure and nature of social dominance orientation scale are still a matter for debate. The original one-factor solution was replaced by a two-factor model, which distinguishes between opposition to equality (OEQ) and group-based dominance (GBD). It is still not clear whether these factors measure two independent constructs, or they are the consequence of a wording effect. A recent study claims that the SDO has a bifactorial structure: the new SDO7-scale measures not only OEQ and GBD, but takes wording effect into account. In this study, we analyzed the structure of the SDO7-scale in the Hungarian context, and we assumed its bi-factor nature. Because OEQ predicts covert prejudice, we postulated that OEQ would predict attitudes toward Jews, gay and lesbian, as well as overweight people, and GBD is related to overt prejudice, i.e., it would predict the attitudes toward migrants, Roma, and homeless people. *Method:* We examined the structure of the scale and its factors' relation with the criterion variables using an online questionnaire (N=333). *Results:* Our study confirmed the bifactorial structure of SDO7. OEQ predicted attitudes toward overweight people, while GBD is related to antipathy toward migrants, Roma, and homeless people. Attitudes toward Jews and gay and lesbian people were predicted by both factors. *Discussion:* The SDO7-scale emerged as a valid tool for measuring social dominance orientation in the Hungarian context, and its factors predict attitudes toward different outgroups differently.

Keywords: social dominance orientation scale, opposition to equality, group-based dominance, wording effect, prejudice

IRODALOM

- AKAIKE, H. (1974): A new look at the statistical model identification. *IEEE Transactions on Automatic Control*, 19(6), 716–723.
- BERNÁT, A. (2010): Integráció a fejekben: A romák társadalmi integrációjának érzékelése és megítélése a lakosság körében. In: KOLOSI, T., TÓTH, I. GY. (eds): *Társadalmi Riport 2010*. TÁRKI, Budapest. 312–316.
- BÍRÓ, GY., VADÁSZ, A. (2004): A hajléktalan személyek sérelmére elkövetett bűncselekmények egyes kérdései. *Társadalomkutatás*, 22(1), 73–101.
- BOGARDUS, E. S. (1928): *Immigration and Race Attitudes*. D.C. Heath and Company, Boston.
- BROWN, T. A. (2006): *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. The Guilford Press, New York.
- COHRS, J. C., STELZL, M. (2010): How Ideological Attitudes Predict Host Society Members' Attitudes toward Immigrants: Exploring Cross-National Difference. *Journal of Social Issues*, 66(4). 673–694.

- ERŐS, F. (2005): Az előítélet-kutatás dilemmái. In: NEMÉNYI, M., SZALAI, J. (eds): *Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai*. Új Mandátum, Budapest. 353–375.
- FERGE, Zs. (2006): Struktúra és szegénység. In: KOVÁCH, I. (ed.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenségek a mai Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest. 479–499.
- FISCHER, R., HANKE, K., SIBLEY, C. G. (2012): Cultural and Institutional Determinants of Social Dominance Orientation: A Cross-Cultural Meta-Analysis of 27 Societies. *Political Psychology*, 33(4), 437–467.
- GEISER, C. (2012): *Data analysis with Mplus*. The Guilford Press, New York.
- HO, A. K., SIDANIUS, J., KTEILY, N., SHEEHY-SHEFFINGTON, J., PRATTO, F., HENKEL, K. E., FOELS, R., STEWART, A. L. (2015): The Nature of Social Dominance Orientation: Theorizing and Measuring Preferences for Intergroup Inequality Using the New SDO7 Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(6), 1003–1028.
- HO, A. K., SIDANIUS, J., PRATTO, F., LEVIN, S., THOMSEN, L., KTEILY, N., SHEEHY-SHEFFINGTON, J. (2012): Social Dominance Orientation: Revisiting the Structure and Function of a Variable Predicting Social and Political Attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(5), 583–606.
- JOST, J. T., THOMPSON, E. P. (2000): Group-Based Dominance and Opposition to Equality as Independent Predictors of Self-Esteem, Ethnocentrism, and Social Policy Attitudes among African Americans and European Americans. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36, 209–232.
- KENDE, A., BERNÁTH, D. (2012): A túlsúlyos emberek implicit elutasítása gyerekkorban. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 13(4), 339–373.
- KUGLER, M. B., COOPER, J., NOSEK, B. A. (2010): Group-Based Dominance and Opposition to Equality Correspond to Different Psychological Motives. *Social Justice Research*, 23(2), 117–155.
- LÁZÁR G. (1996): A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. In: LÁZÁR, G., LENDVAY, J., ÖRKÉNY, A., SZABÓ, I. (eds): *Többség-kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből*. Osiris–MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest. 9–116.
- LEE, I., PRATTO, F., JOHNSON, B. T. (2011): Intergroup Consensus / Disagreement in Support of Group-Based Hierarchy: An Examination of Socio-Structural and Psycho-Cultural Factors. *Psychological Bulletin*, 137(6), 1029–1064.
- MCCONAHAY, J. B. (1986): Modern racism, ambivalence, and the Modern Racism Scale. In: DOVIDIO, J. F., GAERTNER, S. L. (eds): *Prejudice, discrimination, and racism*. Academic Press, Orlando, FL. 91–125.
- MOLNÁR, Cs., BARNA, I., BARTLETT, J., GYÖRI, L., JUHÁSZ, A., KREKÓ, P. (2015): Measuring Political Violence. Letöltve: www.politicalcapital.hu/elemzeseink/tanulmanyok
- NEUMARK-SZTAINER, D., STORY, M., FAIBISCH, L. (1998): Perceived stigmatization among overweight African–American and Caucasian adolescent girls. *Journal of Adolescent Health*, 23(5), 264–270.

- PÁLMAI, J., PIKÓ, B. (2006): Homoszexualitás és sztereotípiák egy kvalitatív vizsgálat tükrében. *Társadalomkutatás*, 24(2), 235–260.
- PETTIGREW, T. F., & MEERTENS, R. W. (1995): Subtle and blatant prejudice in Western Europe. *European Journal of Social Psychology*, 25(1), 57–75.
- PHELAN, J., LINK, B. G., MOORE, R. E., STUEVE, A. (1997): The stigma of homelessness: The impact of the label “homeless” on attitudes toward poor persons. *Social psychology quarterly*, 60(4), 323–337.
- PODSAKOFF, P. M., MACKENZIE, S. B., LEE, J.-Y., PODSAKOFF, M. P. (2003): Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879–903.
- PRATTO, F., SIDANIUS, J., STALLWORTH, M. L., MALLE, F. B. (1994): Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741–763.
- PULA, K., MCPHERSON, S., PARKS, C. D. (2012): Invariance of a two-factor model of Social Dominance Orientation across gender. *Personality and Individual Differences*, 52, 385–389.
- SIDANIUS, J., PRATTO, F., MARTIN, M., STALLWORTH, L. M. (1991): Consensual racism and career track: Some implications of social dominance theory. *Political Psychology*, 12(4), 691–720.
- SIDANIUS, J., PRATTO, F., VAN LAAR, C., LEVIN, S. (2004): Social Dominance Theory: Its Agenda and Method. *Political Psychology*, 25(6), 845–880.
- SIK, E., SIMONOVITS, B., SZEITL, B. (2016): Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Regio*, 24(2), 81–108.
- TAKÁCS, J., MOCSONAKI, L., P. TÓTH, T. (2008): A lesbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon (Social exclusion of LGBT people in Hungary). *Esély*, 19(3), 16–54.
- XIN, Z., CHI, L. (2010): Wording Effect Leads to a Controversy over the Construct of the Social Dominance Orientation Scale. *The Journal of Psychology*, 144(5), 473–488.
- ZUBIETA, E., DELFINO, G., MURATORI, M. (2013): Authoritarianism, social dominance and social values: Group-based dominance and opposition to equality as independent factors. *Les Cahiers Psychologie Politique*, 23. Letöltve: www.lodel.irevues.inist.fr/cahiers-psychologiepolitique/index.php?id=2457

MELLÉKLET

1. melléklet. A Szociális Dominancia Orientáció Skála tételei közötti korrelációk

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1. Egy ideális társadalomhoz szükséges, hogy egyes csoportok fent, mások lent legyenek.	1															
2. Bizonyos embercsoportokat a helyükön kell tartani.	0,50	1														
3. Valószínűleg jó dolog, hogy bizonyos csoportok fent, más csoportok lent vannak.	0,38	0,70	1													
4. Bizonyos embercsoportok egyszerűen alsóbbrendűek más csoportokhoz képest.	0,60	0,49	0,40	1												
5. Az alul lévő csoportok ugyanazt érdemlik, mint a felül lévők.	-0,29	-0,39	-0,35	-0,35	1											
6. Egyik csoportnak sem szabadna uralkodnia a társadalomban.	-0,28	-0,39	-0,38	-0,26	0,45	1										
7. Az alul lévő csoportok ne kényszerüljenek arra, hogy a helyükön maradjanak.	-0,43	-0,28	-0,22	-0,38	0,46	0,33	1									
8. A csoportdominancia rossz alapelv.	-0,30	-0,31	-0,30	-0,33	0,30	0,49	0,45	1								
9. Ne erőltessük a csoportok közötti egyenlőséget.	0,43	0,53	0,52	0,47	-0,43	-0,30	-0,33	-0,24	1							
10. Ne próbáljunk minden csoportnak azonos életminőséget biztosítani.	0,41	0,50	0,43	0,40	-0,39	-0,25	-0,35	-0,30	0,60	1						
11. Igazságtalan a csoportok egyenlővé tételével próbálkozni.	0,37	0,51	0,42	0,40	-0,38	-0,25	-0,31	-0,22	0,61	0,57	1					
12. Ne a csoportok közötti egyenlőség legyen a fő célunk.	0,34	0,46	0,43	0,36	-0,36	-0,24	-0,27	-0,18	0,64	0,53	0,55	1				
13. Dolgozzunk azért, hogy minden csoportnak egyenlő esélye legyen a boldogulásra.	-0,34	-0,27	-0,21	-0,39	0,40	0,27	0,49	0,32	-0,28	-0,32	-0,27	-0,16	1			
14. Tegyük meg minden tőlünk telhetőt, hogy kiegyenlítsük a különböző csoportok körülményeit.	-0,35	-0,38	-0,33	-0,41	0,45	0,41	0,48	0,40	-0,45	-0,44	-0,43	-0,39	0,58	1		
15. Akármennyi erőfeszítésbe is kerül, törekednünk kell arra, hogy minden csoportnak egyenlő esélyeket biztosítsunk az életben.	-0,33	-0,37	-0,34	-0,41	0,35	0,36	0,46	0,41	-0,42	-0,47	-0,36	-0,32	0,64	0,73	1	
16. A csoportok közötti egyenlőség legyen az eszményképünk.	-0,39	-0,47	-0,43	-0,41	0,46	0,44	0,40	0,41	-0,54	-0,46	-0,45	-0,50	0,48	0,68	0,67	1